

7

MÓRA KLASSZ

MARY SHELLEY
**FRANKEN
STEIN**

AVAGY A MODERN PROMÉTHEUSZ

MÓRA

7

M Ó R A K L A S S Z

MARY SHELLEY
**FRANKEN
STEIN**

AVAGY A MODERN PROMÉTHEUSZ

M Ó R A

BEVEZETŐ AZ 1831-ES KIADÁSHOZ

Fordította: GÖNCZ ÁRPÁD

Az 1977-ben megjelent magyar kiadásból
kimaradt részeket fordította:
SZENDERÁK BENCE

Sorozatterv: HERBSZT LÁSZLÓ

Minden jog fenntartva, a kiadvány egészének vagy bármely részének a kiadó írásos engedélye nélküli sokszorosítása, másolása, egyéb engedélyköteles felhasználása – beleértve a kiadvány digitalizálását és ily módon történő többszörözését, nyilvánossághoz közvetítését – szigorúan tilos!

A kiadó könyveit kedvezménnyel
megrendelheti webáruházunkban:
www.mora.hu

© Göncz Árpád jogutóda, 2019
© Móra Könyvkiadó, 2019

Amikor a Standard Novels könyvsorozat kiadói kiválasztották a *Frankensteint*, megkértek, hogy meséljek a történet keletkezésének körülményeiről. A kérést a lehető legszívesebben teljesíttem, mivel így egyszer s mindenkorra megválaszolhatom az oly gyakran föltett kérdést: „Hogy juthatott eszébe ilyen borzalmas gondolat egy ifjú lánynak, és egyáltalán mi vette rá, hogy részletesen megírja?” Való igaz, többnyire távol tartom magam az írásbeli megnyilatkozástól; jelen beszámolómban azonban csak egy korábbi mű függeléke lesz, s olyan témákra szorítkozik, melyek csak szerzőségemhez kapcsolódnak, aligha sértem meg hát személyes határait.

Nem példa nélkül való, hogy két kiemelkedő, elismert irodalmi híresség lányát korán megkörményekezi az írás gondolata – így történt velem is. Gyermekként gyakran firkálgattam, s szabad óráimban legszívesebben „történeteket írtam”. Ám szívemnek még ennél is kedvesebb időtöltés volt, ha légvárat építhettem – ábrándozhattam –, és képzelt eseményeket szőhettem tovább gondolatban. Álmaim írásaimnál különösebbek és kellemesebbek voltak. Utóbbiakban inkább utánoztam másokat, mint hogy saját elmémre hallgassak. Írásaimat mindig másvalaki – leginkább gyerekkori barátom és társam – tekintetének szántam, álmaim azonban a sajátjaim maradtak. Senkinek nem tartoztam velük; menedéket jelentettek számomra a bosszúságok idején, és a legdrágább örömet, amikor szabad voltam.

Fiatalkoromban főleg vidéken éltem, és jelentős időt töltöttem Skóciában. Alkalmanként kirándultam a festőibb tájakra is,

de lakhelyem a Tay folyó sivár északi partján volt, Dundee mellett. Visszatekintve sivárnak nevezem, de akkoriban máshogy láttam. A szabadság sasfészke volt, s a táj, hol a fantáziámban élő lényekkel észrevétlen társaloghattam. Akkor is írtam, bár sokkal közhelyesebb stílusban. A házunkhoz tartozó birtok fái alatt vagy a közeli hegy kopár lábánál születtek és kaptak szárnyra igazi alkotásaim, alkotó képzeletem légies teremtményei. Nem magamat tettem történeteim főhősévé. Az életem ahhoz túl hétköznapi ügynek tűnt. El se bírtam képzelni, hogy sorsom a szerelmi bánat vagy csodás események sora lenne; de nem is voltam hozzákötve saját személyemhez, s így óráimat oly lényekkel népesíthettem be, amelyeket ifjan sokkal érdekesebbnek véltem saját érzéseimnél.

Aztán dolgozabbak lettek a napjaim, és a valóság a fikció helyébe lépett. Férjem azonban az első pillanattól elvárta, hogy szüleim nyomdokába lépve kivívjam helyem a hírességek közt. Mindenkor arra ösztönzött, hogy irodalmi hírnevet szerezzek, ami akkoriban még engem is vonzott, noha időközben teljesen elveszítettem az érdeklődésemet minden efféle iránt. Lelkesen biztatott, nem is annyira a figyelemre méltó eredmények reményében, inkább csak azért, hogy eldönthesse, ott rejlik-e bennem valami jobb ígérete. Mégsem tettem semmit. Az utazás, a család és a háztartás minden időmet kitöltötte; s az irodalom csupán annyiban volt része életemnek, hogy olvastam, és gondolataimat nálam jóval műveltebb férjemmel folytatott párbeszédem során csiszoltam.

1816 nyarán Svájcban jártunk, ahol Lord Byron szomszédunk volt. Időnket eleinte a tavon töltöttük, vagy annak partján barangoltunk. Lord Byron – aki a *Childe Harold zarándokútja* harmadik szakaszát írta éppen – volt hármunk közül az egyetlen,

aki mindeközben jegyzetelt. A költészet minden fényével és harmóniájával ékes szövegeit rendre megosztotta velünk, s ezek isteninek mutatták az ég és föld összes dicsőségét, amelyek mindannyiunkra hatottak.

De a nyár borúsna bizonyult, s a szakadatlan eső gyakran napokra a házba zárt bennünket. Néhány németről franciára fordított kísértethistória akadt a kezünkbe. Ilyen volt *Az állhatatlan szerető története*,* aki azt hitte, jegyesét öleli, ám elhagyott szeretője sápadt szellemének karjában találta magát. Vagy az a mese, mely nemzetségének bűnös őséről szólt, kinek nyomorult végzete az, hogy halált hoz leszármazottaira, amint nagykorúvá érnek. Hatalmas árnyalakja a *Hamlet* szelleméhez hasonlóan teljes lovagi páncélt viselt, ám feltölt rostéllyal, és éjfélkor a hold bizonytalan fényénél látni lehetett, ahogy komótosan halad a sötét utcán. Az alak eltűnt a várfalak árnyékában – majd kicsapódott a várkapu, lépés koppant, kinyílt a hálószoba ajtaja, és az érkező egészséges álomba merült, virágzó ifjak fekhelye fölé hajolt. Örökké tartó szomorúsággal csókolta homlokon a fiúkat, akik attól a pillanattól fogva sorvadni kezdtek, mint a törött szárú virág. Azóta nem találkoztam e történetekkel, cselekményük mégis oly élénken él bennem, mintha tegnap olvastam volna őket.

„Mind írjunk egy-egy rémtörténetet!” – javasolta Lord Byron, s indítványát elfogadtuk. Négyen voltunk. A nemes szerző belekezdett egy történetbe, melynek töredékét *Mazeppa* című versének végén jelentette meg. Shelley saját ifjúságából vett elbeszélésbe kezdett – hiszen ő mindig is hajlamosabb volt ragyo-

* A Shelley által megadott címe *History of the Inconstant Lover*; nincs kiadott magyar fordítása – a szerk.

gó képekben és a nyelvünk díszül szolgáló, dallamos versezetben megjeleníteni ötleteit és érzelmeit, mint hogy egy történet szerkezetét kiókumlálja. Szegény Polidorinak rettenetes ötlete támadt valami csupasz koponyájú hölgyről, aki egy kulcslyukon való leskelődésért bűnhődött így; már el is felejtettem, mit kémlt, bizonyosan valami sokkoló és helytelen dolgot. Miután azonban a hölgyet keményebb büntetés sújtotta, mint a coventryi leselkedő Tamást, Polidori nem tudott mit kezdeni vele, ezért az egyetlen helyre száműzte, ahová illet: a Capuletek sírboltjába. A két nagy hírű költő is gyorsan félbehagyta a feladatot, szembesülve a próza bosszantó közhelyességével.

Azon fáradoztam, hogy kitaláljak egy történetet, mely felveheti a versenyt a rémmesékkel, melyek e feladatra ösztönöztek. Egy történetet, mely természetünk titokzatos félelmeit szólítja meg, és borzongató rémületet kelt szívünkben – amitől félve néz körbe az olvasó, melytől megfagy a vér, és hevesebbé válik a szívverés. Ha nem teljesíti e kihívásokat, rémtörténetem érdemtelen lenne e névre. Töprengtem és merengtem – hiába. Az üres ötlettelenséget éreztem, mely a szerzőség legnagyobb nyomorúsága, mikor szorongó hívogatásunkra csak a buta Semmi válaszol. „Kitaláltál már valamit?” – kérdeztek reggelente, s minden reggel megalázó „nem”-mel kényszerültem válaszolni.

Mindennek kell legyen kezdete, hogy Sancho Panza-i kifejezéssel éljek, s e kezdet valamely azt megelőző eseményhez kötődik. A hinduk szerint a világot egy elefánt hordja a hátán, de az elefánt is egy teknős hátán áll. A találékonyság, be kell ismeri, nem a semmiből, hanem a káoszból teremt – mindenekelett léteznie kell maguknak az alapanyagoknak; s a találékonyság formálhatja ugyan e sötét és alakatlan szubsztanciát, létrehívni azonban nem képes. Minden felfedezés és találmány, még a kép-

zelet szüleményei is újra meg újra Kolumbusz tojására emlékeztetnek minket. A találékonyság abban a képességben áll, hogy a tárgy adottságait megragadjuk, s abban az erőben, hogy formálni és alakítani tudjuk a hozzá kapcsolódó ötleteket.

Lord Byron és Shelley gyakran folytattak hosszas beszélgetéseket, melyeknek én figyelmes, ám többnyire néma hallgatója voltam. Egy alkalommal különböző filozófiai elméleteket vitattak meg, többek között az élet alapelvének természetét, s hogy vajon lehetséges-e valaha is feltárni és megfogalmazni azt. Beszéltek Dr. Darwin kísérleteiről (és itt nem azokra gondolok, amelyeket Darwin valóban – vagy állítása szerint – elvégzett, hanem azokra, amelyeket neki tulajdonítanak, mivel ez céloknak inkább megfelel), aki egy cérnametéltet üvegbe zárva addig figyelt, míg az rendkívüli módon önmagától mozogni nem kezdett. Ám az élet, végül is, nem ekképp jön létre. Egy holttest talán újraéleszthető, adott már rá példát a galvanizmus: vagy egy lény alkotórészei esetleg létrehozhatók és összeilleszthetők, hogy életre keljenek.

E beszéd közben megfogyatkozott az éjszaka; már az ördög órája is elmúlt, mire nyugovóra tértünk. Mikor azonban párnámra hajtottam fejem, nem aludtam, de azt sem mondhatom, hogy gondolkoztam. Képzetelem kéretlenül is elragadott és vezetett, elmémben oly elevenséggel bukkantak fel a képek, ami túlmutat a hétköznapi álmodozáson. Láttam, csukott szemmel is élesen láttam az istentelen mesterség sápadt tanoncát, amint ott térdel a teremtmény mellett, amelyet ő alkotott. Láttam, amint egy ember förtelmes káprázata ott fekszik hanyatt, majd egy erőteljes gép munkájának hatására életjeleket ad, és vontatottan megmozdul, mint egy félholt. Rémitő lenne ez, ahogy hihetetlenül rémitő minden emberi erőfeszítés, amely a Terem-

tő felfoghatatlan működését utánozni próbálja! Az alkotót elborzasztaná saját sikere, és hanyatt-homlok menekülne önnön utálatos művétől. Abban reménykedne, hogy a magára hagyott, alig pislákoló élet elhamvad; hogy a tökéletlenül életre keltett dolog holt anyaggá dermed megint. Akkor talán alhatna, abban a hitben, hogy a sír csöndje elfojtja a rettentő hullá illékony létezését, amelyre kezdetben az élet bölcsőjeként tekintett. Alszik. De felébred – kinyitja szemét, s az ágya mellett megpillantja a borzalmas teremtményt, amint a függönyt széthúzva figyeli őt sárga, vizenyős, mégis értelmes szemmel...

Rettegve riadtam fel. A képzet úgy magával ragadott, hogy a félelemtől kirázott a hideg, s e rémképet szerettem volna a valóságra cserélni. Még mindig látom őket: a szobát, a sötét parkettát, a zárt zsalus ablakon át a haloványan beszűrődő holdfényt; még a falakon túl a jégtükrű tavat és a hófödte Alpokat is máig érzem. Nem tudtam megszabadulni undok rémképeimtől, tovább kísértett. Másra kellett gondolnom. Újból eszembe jutott rémtörténetem – szegény, szerencsétlen, fárasztó rémtörténet! Ó, ha kiagyalhatnék valamit, ami úgy megrémíti az olvasót, akár engem az az éjszaka!

Sebes, mint a fény, és csaknem olyan vidám volt az ötlet, ami kibukott belőlem. „Megtaláltam! Ami megrettentett engem, megrettent másokat is, s elég leírnom a szellemet, mely ma éjjel kísértett.” Másnap bejelentettem, hogy kitaláltam egy történetet. Úgy kezdtem: „Egy sivár novemberi éjszaka történt”; s zord éberálomnak csak vázlatát készítettem el.

Először csak egy rövid mese jutott eszembe – csupán egynéhány oldal –, de Shelley biztatott, hogy fejtsem ki hosszabban. Egész biztosan nem tartozom férjemnek sem az ösztönző eseményt, sem az érzelmi ív egyetlen elemét illetőleg, mégis, biz-

tatása nélkül e történet sosem kapja meg a formát, amelyben a világ elé tártam. Kivételt csupán az előszó képez. Ha jól emlékszem, azt egyedül ő írta.

És most, förtelmes utódom, ismét eredj és boldogulj! Gyengéd szívvel gondolok rá, mert boldog napok leszarmazottja, amikor a halál és a gyász még pusztá szavak voltak, nem válaszolt rájuk szívemben őszinte visszhang. Hosszú oldalai számos sétáról, kocsizásról és beszélgetésről tanúskodnak, amelyek során nem voltam magányos. Társammal azonban e világon nem találkozom többé. De ez már csak nekem szól – olvasóimra nem tartoznak e gondolatok.

Csak egy szót szólok még az eszközölt változtatásokról: elsősorban a stílust érintik. A cselekmény változatlan maradt, és sem új ideákat, sem új körülményeket nem adtam hozzá. Javítottam a nyelven ott, ahol olyan nyers volt, hogy zavarta az elbeszélést – e javítások szinte kizárólag az első szakasz elejét érintik; a szöveg egészében pedig csupán a járulékos részekhez nyúltam hozzá, érintetlenül hagyva a könyv magvát és lényegét.

M. W. Shelley

London, 1831. október 15.

ELŐSZÓ

Dr. Darwin és a tudós német írók egyike-másika korántsem ítélte lehetetlennek egy olyasfajta esemény bekövetkeztét, mint amilyen e regény alapját képezi. Ebből nem szabad azt a következtetést levonni, mintha én komolyan hinnék bármi efféle elmeszüleményben. De ha erre építék egy kitalált művet, úgy hiszem, nem csupán természetfölötti rémségek sorát szövöm egybe. Az esemény, amelyből e történet az érdekességét meríti, mentes a puszta kísérteties boszorkányhistóriák hátrányaitól. Előnye velük szemben, hogy bármilyen lehetetlen maga a fizikai tény, tápot ad a képzeletnek, s jobb kiindulópont az emberi szenvedélyek átfogóbb és meggyőzőbb ábrázolására, mint az ismert jelenségek közönséges elbeszélése.

Arra törekedtem tehát, hogy megőrizsem az emberi természet alkotóelemeinek hitelét, de nem haboztam megújítani ezek egymáshoz való viszonyát. Ezt a szabályt követi a görögök tragikus hőskölteménye, az *Iliász*, ezt Shakespeare is a *Viharban* és a *Szentivánéji álomban*, s kiváltképp Milton az *Elveszett paradicsomban*, úgy érzem tehát, a szerény regényírónak, aki munkájával örömet igyekszik szerezni másoknak és önmagának, minden hivalkodás nélkül jogában áll élnie e szabadsággal, vagy inkább prózai művére is alkalmaznia e szabályt, amely az emberi érzelmek pompás kombinációi révén már oly sok csodálatos költői alkotást eredményezett.

Az ötlet, amelyen e történet nyugszik, fesztelen beszélgetés során vetődött fel, részint a magunk mulattatására, részint mert alkalmas volt arra, hogy eddig ismeretlen gondolatforrást szaba-

dítson föl. Ám a mű előrehaladtával e két szemponthoz újabb indítékok csatlakoztak. Számomra csöppet sem közömbös, hogy az olvasót miként érintik azok a morális törekvések, amelyek a mű alakjaiban, érzelemlágyában öltenek testet; de mindenekelőtt arra törekedtem, hogy elkerüljem napjaink regényeinek ernyesztő unalmát, a békés családi szeretet és a mindent átlengő erkölcsösség ábrázolását. Semmi esetre sem szabad azt hinni, hogy a nézetek, amelyek természetesen következnek a hős jelleméből és helyzetéből, okvetlenül megegyeznek a magam nézeteivel, mint ahogy nem lehet a műből semmiféle jogos következtetést levonni az ilyen vagy olyan bölcséleti elvek iránt érzett vonzalmairól sem.

A szerző szemében a történetet csak érdekesebbé teszi, hogy azon a fenséges tájon kezdődik s játszódik is javarészt, abban a társadalomban, amelybe szakadatlanul visszavágyik. 1816 nyárát Genf környékén töltöttem. Az évszak hideg volt és esős, esténként körülültük a lángoló fahasábokat, és német kísértet-históriákkal szórakoztunk, mert véletlenül épp azok kerültek a kezünk ügyébe. E mesék fölkellették bennünk a játékos utánozhatnékot. Két barátunk (egyikük tollából a közönség szívesebben fogadna bármi mesét, mint akármit, amit én valaha is írni remélhetek) és jómagam megállapodtunk, ki-ki megír egy-egy, természetfölötti jelenségeken alapuló történetet.

Az idő azonban váratlanul jóra fordult, és az én két barátom magamra hagyott, elutazott az Alpokba, s a csodálatos tájon teljesen kiment a fejükből még az emléke is minden kísértetlátomásnak. Az alábbi mese az egyetlen, amely elkészült a három közül.

M. W. Shelley

Marlow, 1817. szeptember

ELSŐ LEVÉL

Mrs. Saville részére, Anglia

SZENTPÉTERVÁR, 17XX DECEMBER 11.

Bizonyára örömmel hallod, hogy semmi baj nem zavarta meg a vállalkozás kezdetét, amelyet oly rossz előérzettel kísértél. Tegnap érkeztem ide, s első dolgom, hogy megnyugtassam drága húgomat jóllétem s a vállalkozásom sikerébe vetett egyre erősebb bizodalommal felől.

Már messze északra járok Londontól; s ahogy Pétervár utcáit rovom, érzem, hideg északi szél játszik az arcomon, ajzza fel idegeimet, és tölt el gyönyörűséggel. Megérted ezt az érzést? Ez a szél onnét jön, ahova én igyekszem, s ízelítőt ad a jeges éghajlatból. Az ígéretes északi szél lázasabb s színesebb álmokra ihlet. Hiába igyekszem meggyőzni magam, hogy a sarkvidék a fagy és az elhagyatottság hazája, képzeletemben akkor is mindig szép és kellemes. Ott, Margaret, a nap örökké látható, hatalmas korongja csak súrolja s örök ragyogássá oldja a horizontot. Ott – mert szíves engedelmekkel, húgom, bizodalommal viseltetem a korábbi hajósok iránt – nincs se hó, se fagy, s nyugodt vizeken áthajózva oly földre hajt a szél, mely csodálatosságában és szépségében felülmúlja a lakható földgolyó eddigéig fölfedezett valamennyi táját. Termése és jellegzetességei talán sajátosak és példa nélkül valók, ahogy föltáratlan magányukban minden bi-

zonnal az égitestek jelenségei is. Mert mire ne számíthatna az ember az örök fény honában? Meglehet, itt találok magyarázatot ama csodálatos erőre, mely magához vonzza a tűt; s lehet, hogy az égitestekkel kapcsolatban ezernyi olyan megfigyelést teszek, amelyre csak ez az utazás nyújthat lehetőséget, s amely egyszer s mindenkorra megmagyarázza mozgásuk látszólagos rendellenességeit. Jóllakathatom izzó kíváncsiságomat a világ egy oly részének látványával, amelyet emberszem még sose látott, s olyan földet taposhatok, amelyet emberi láb még soha nem tapodott. Ez az, ami csábít, s ez elég a veszély vagy a halál minden félelmének legyőzésére, ez sarkall, hogy megkezdjem a fáradságos utazást, oly örömmel vágjak neki, mint amelyet a gyermek érez, midőn vakáció idején pajtásaival csónakba száll, s felfedezőútra indul honi folyócskáján. Ám ha mindeme feltevés hamisnak bizonyul, akkor sem vonható kétségbe, milyen fölmérhetetlen hasznot hajt az emberiségnek, amíg csak egyetlen generáció is él e földön, ha fölfedezem a sarkvidéki átjárót azokba az országokba, amelyeket ma sokhavi utazással lehet csak megközelíteni; vagy ha megfejtem a mágnes titkát, márpedig az, ha egyáltalán lehetséges, csak egy magaméhoz hasonló vállalkozás árán valósítható meg.

E gondolatok eloszlatták az izgalmat, amelyet akkor éreztem, amikor e levelet írni kezdtem, s már úgy érzem, izzó lelkesedés emel a mennyekbe, mert semmi úgy meg nem nyugtatja az elmét, mint a határozott cél – a pont, amelyre a lélek szegezheti szellemi tekintetét. Ez az expedíció ifjúi éveim legkedvesebb álma volt. Hévvvel olvastam a beszámolókat mindazon utazásokról, amelyek célja, hogy a sarki tengereken át kijussanak az északi Csendes-óceánra. Bizonyára emlékszel, jó Thomas bácsikánk könyvtárát teljes egészében a fölfedezést célzó utazások histó-

riái alkották. Neveltetésemet elhanyagolták, de olvasni szenvedélyesen szerettem. Ezeket a könyveket bújtam éjjel-nappal, s megismervén őket csak fokozódott bennem a keserűség, amelyet gyermekkoromban éreztem, mikor megtudtam, haldokló édesapám tilalma miatt nagybátyám nem engedheti, hogy én a tengerjáró emberek életére adjam a fejem.

E vágyaim elhalványultak, mikor életemben először alaposan tanulmányoztam a költőket, akik szárnyalásukkal elragadták és mennyekig emelték a lelkem. Én magam is költővé lettem, s egy esztendeig a saját Édenemben éltem; elképzelttem, hogy a pantheonban, hol Homérosz és Shakespeare neve szent, talán én is kiérdemelhetek egy szerény sarkot. Jól ismered bukásom körülményeit, s hogy milyen mély volt csalódottságom. Éppen abban az időben örökölttem meg azonban unokatestvérem vagyonát, így gondolataim folyama visszatért korábbi medrébe.

Hat év telt el azóta, hogy e vállalkozásra elszántam magam. Még ma is emlékszem az órára, mikor úgy döntöttem, életemet e nagy célnak szentelem. Azzal kezdtem, hogy testemet megédztettem a megpróbáltatásokra. Részt vettem több, az Északi-Jeges-tengerre irányuló bálnavadász-expedícióban; önként vállaltam hideget, éhezést, szomjúságot és álmatlanságot; napközben jobbára keményebben dolgoztam, mint a közönséges matrózok, éjszakáimat pedig a matematika, az orvostudomány és a fizikai tudományok azon ágazatainak vizsgálatára szenteltem, amelyekből a tengeri kalandornak a legtöbb gyakorlati haszna származhat. Kétszer is elszegődtem matrónak egy grönlandi bálnavadászhajóra, és bámulatosan megálltam a helyemet. Bevallom, egy kicsit büszke voltam, mikor a kapitány följánlotta, legyenek másodtiszt a hajóján, és komolyan kérlelt, maradjak vele, olyan értékesnek ítélte szolgálataimat.

És mondd, drága Margaret, talán nem érdemlem meg, hogy valami nagy célt teljesítsek? Eltölthetném az életemet kényelemben, fényűzésben, de én többre becsülöm a dicsőséget minden csábításnál, amit a vagyon állít elélem. Ó, csak egyetlen bátorító hang mondott volna igent az elhatározásomra! Bátorságom és elszántságom rendíthetetlen, de reményem ingadozik, s kedélyem olykor nyomott. Hosszú és keserves utazásra készülök, amelynek megpróbáltatásai minden erőmet igénybe veszik majd. Nemcsak a többiek lelkesedését kell ébren tartanom, de néha, mikor az övék alábbhagy, a magamét is úgy kell őriznem.

Ez a legkedvezőbb idő az utazáshoz Oroszországban. A helyiek szánja gyorsan siklik a havon – véleményem szerint az angol postakocsinál sokkal kellemesebb élményt nyújtva. A hideg elviselhető, ha az ember prémben burkolózik – ez hamar az én viseletemmé is vált, hiszen nagy a különbség a fedélzeti munka és az órákig tartó mozdulatlan üldögélés között, amikor semmilyen testmozgás nem gátolja meg, hogy a vér szó szerint megfagyjon az ember ereiben. Nem céлом találkozni a halállal a Szentpétervár és Arhangelszk közötti úton.

Két vagy három hét múlva útra kelek Arhangelszkbe, ott akarok hajót bérelni, ami nem lesz nehéz, ha kifizetem a letétet a hajótulajdonosnak, és ott fogadok majd fel annyi matrózt az edzett bálnavadászok közül, amennyit szükségesnek vélek. Úgy tervezem, csak júniusban szállok tengerre. Hogy mikor térek vissza? Ó, drága húgom, miként adhatnék választ e kérdésre? Ha sikerrel járok, hosszú-hosszú hónapok, talán évek telnek el, míg viszontlátjuk egymást. Ha meg nem, talán nagyon hamar vagy sohasem látsz viszont.

Isten veled, drága, csodálatos Margaretem! Árasszon el téged az ég minden áldásával, s óvjon meg engem, hogy újra meg újra tanújelét adhassam hálámnak mindama szeretetért és jóságért, amit tőled kaptam.

Szerető bátyád,

R. Walton

MÁSODIK LEVÉL

o

Mrs. Saville részére, Anglia

ARHANGELSZK, 17XX MÁRCIUS 28.

Mily lassan telik itt az idő a hó és fagy rabságában! De akkor is megtettem vállalkozásom második lépését. Bérbe vettem egy hajót, s most azzal foglalatokodom, hogy kiválasszam a tengerészeimet. Eddig csupa olyan embert alkalmaztam, akiben, úgy látszik, megbízhatom, s aki – ez biztos – rendíthetetlenül bátor.

De egyvalami nagyon hiányzik, az, amim még sosem volt, s aminek a hiányát ma a legsúlyosabb rossznak érzem. Barátom nincs, Margaret. Ha sikerül, amit elkezdtem, izzó lelkesedésemet nem lesz, aki megossa velem. Ha csalódás ér, senki nem lesz, aki erőt öntene belém a keserűség idején. Papírra vetem gondolataimat, az igaz, de ez szegényes eszköz az érzelmek közvetítésére. Olyan ember társaságára vágyom, aki együtt tud érezni velem, akinek a szeme válaszolni tud a tekintetemre. Lehet, hogy romantikusnak ítélsz, drága húgom, de keservesen érzem a barát hiányát. Nincs a közelemben gyöngéd, egyben bátor ember, akinek az elméje nemcsak művelt, hanem mély is, akinek az ízlése egy az enyémmel, hogy helyeselje vagy kiegészítse terveit.

met. Mennyit orvosolhatna egy ilyen barát bátyád hibáiból! Én túlságosan is lelkes vagyok a munkában, és túlságosan türelmetlen a nehézségek közepette. De még rosszabb számomra, hogy autodidakta vagyok, hisz életem első tizennégy évében csak futkároztam a mezőn, és nem olvastam semmi mást, mint Thomas bácsikánk utazási könyveit. Tizennégy éves fejjel ismerkedtem meg hazám legünnepeltebb költőivel, de annak szükségét, hogy hazám nyelvén kívül más nyelveket is megtanuljak, csak akkor ismertem föl, mikor e felismerés legnagyobb hasznát már nem élvezhettem. Most huszonnyolc esztendő vagyok, s valójában műveletlenebb, mint sok tizenöt éves iskolás gyermek. Az igaz, így többet gondolkodtam, s több mindenről és csodálatos dolgokról ábrándozom; de ábrándjaimnak (mint a festők mondják) nincs mélységük; nagyon-nagyon rászorulnék hát egy jó barátra, akinek van annyi józan esze, hogy ne a megvetendő romantikust lássa bennem, s akiben van annyi szeretet, hogy megregulázní igyekezzék az agyamat.

Igen, ez mind haszontalan panasz. Biztos, sem a tágas óceánon, sem itt, Arhangelszkben nem lelek baráttra a kereskedők és tengerészek közt. Mégis, az emberi természet salakjához nem illő érzelmek is lüktetnek e durva alakok keblében. Hadnagyom szíve például csodás bátorsággal és vállalkozókedvvel dobog, örülden vágyva a dicsőséget, vagyis – hogy rá jellemző módon fogalmazzak – a hivatalban való előremenetelt. Angliából származik, és a nemzetre és foglalkozásra vonatkozó előítéletek közepette is megőrizte az emberi faj egynémely legnemesebb tulajdonságát, anélkül hogy azok tekintetében az iskoláztatás elpuhította volna. Első alkalommal egy bálnavadáshajón találkoztam vele, s könnyen megnyertem ügyemnek, miután kiderült számomra, hogy állástalan.

A kapitány is rendkívüli személy, aki foglalkozása ellenére meglepően kedves és engedékeny. Köztudott becsületessége és halálmegvető bátorsága mellett emiatt alkalmaztam. Magányban eltöltött ifjúságom s finom és nőies nevelésed olyannyira meghatározza jellemem, hogy még mindig hevesen irtózom a hajókon oly szokásos durvaságtól. Sohasem találtam szükségesnek. Így mikor egy olyan tengerésztől hallottam, ki mind jóindulatáról, mind tekintélyéről ismert volt, különösen szerencsésnek éreztem magam, hogy szolgálatomba állt. Először egy meglehetősen romantikus eset kapcsán hallottam róla egy hölgytől, ki élete boldogságát köszönhette neki. A történet röviden a következő. A kapitány évekkel ezelőtt beleszeretett egy fiatal, ám szerény körülmények közt élő orosz hölgybe. Számottevő vagyonának köszönhetően, amelyre szerencsejátékokkal tett szert, a lány apja beleegyezett a házasságba. Miután kitűzték a ceremónia időpontját, meglátogatta jövendőbelijét – a lány zokogva a lába elé vetette magát, s kíméletért könyörgött, bevallva, hogy mást szeret, de a szeretett férfi szegény, s apja sosem adná áldását a frigyre. Nemes lelkű barátom megnyugtatta az esdeklyt, s miután kifaggatta a férfi felől, nyomban lemondott házassági törekvéseiről. Ugyan vásárolt már egy gazdaságot, melyen élete hátralevő részét töltötte volna, de ezt riválisának adományozta, fennmaradó vagyonával együtt, hogy megvásárolhassa a szükséges jószágokat. Ezután ő maga járult a lány édesapja elé, kérve, hogy egyezzen bele a szerelmesek frigyébe. Az öregember azonban úgy érezte, hogy barátom lekötölte, és megmakacsolta magát. E hajthatatlanság láttán a kapitány elhagyta az országot, s vissza se tért, míg nem értesült róla, hogy a lány kívánsága szerint megházasodott. „Mily nemes ember!” – kiáltanál fel. S valóban az – ugyanakkor teljesen tanulatlan. Szótlan, mint

egy török, s egyfajta gondtalan tudatlanság árad belőle, amitől magatartása még megdöbbenőbb; ami azonban elvesz az érdeklődésből és rokonszenvből, ami másként kijárna neki.

De ne hidd ám, hogy mert panaszkodom egy kicsit, vagy mert fáradalmaimra csak oly vigaszt tudok elképzelni, amelyet talán sohasem ismerek meg, egyszer is megingott volna elhatározásom. Az könyörtelen, mint a sors; csak addig késlekedem útra kelni, amíg az időjárás meg nem engedi, hogy hajóra szálljak. A tél félelmetesen zord volt; de a tavasz jót ígér, s itt úgy hiszik, idén nagyon korán kitavasodik, lehet tehát, hogy hamarabb felvonom a vitorlát, mint számítottam rá. De nem fogok elsietni semmit; ismersz annyira, hogy megbízhattam józan eszemben és megfontoltságomban, ha mások biztonságát kell szem előtt tartanom.

Leírni se tudom, mit érzek, hogy immár ily közeli kilátássá vált vállalkozásom. Lehetetlen éreztetnem veled azt a reszketeg, félig gyönyörűségből, félig félelemből fakadó várakozást, amivel készülődöm az indulásra, a felderítetlen tájakra, a „köd és hó honába”. Én nem ölk albatroszt, nem kell aggódnom a biztonságomért, vagy mégis megeshet, hogy megviselten és szomorúan térek vissza hozzád, akár a Vén Tengerész? Mosolyogsz ezen az utaláson; de el kell árulnom neked egy titkot. Vonzalmamat, szenvedélyes lelkesedésemet, amelyet az óceán veszedelmes titkai iránt érzek, nemegyszer neki, a legelevenebb képzeletű modern költőnek tulajdonítom. Valami olyasmi munkát a lelkemben, amit nem értek. Én voltaképpen szorgalmas vagyok – valósággal kicsinyes; munkásember, aki szorgosan és lelkiismeretesen végzi a munkáját, de emellett ott él bennem a csodák szerelme, a hit a csodában, s ez szövi át minden tervemet, ez térít le a szokott emberi ösvényekről, kerget ki a vad tengerekre, ember nem látta vidékekre, amelyeket annyira szeretnék földeríteni.

De térjünk vissza gyöngédebb gondolatokra. Vajon látlak-e még az után, hogy átszeltem a roppant tengereket, s Afrika vagy Amerika legdélibb csücskét megkerülve visszatértem? Nem merek ekkora sikert remélni, de nincs merszem végiggondolni a fordítottját. Írj továbbra is, mint most, minden alkalommal; talán megkapom néha a leveledet, épp, mikor legjobban rászorulok, hogy lelkembe erőt öntsél. Gyöngéden szeretlek. Emlékezz rám melegen, ha soha többé nem hallasz felőlem.

Szerető bátyád,

Robert Walton

HARMADIK LEVÉL

o

Mrs. Saville részére, Anglia

17XX JÚLIUS 7.

Drága Húgom!

Csak sietve írok néhány sort, hogy közöljem: jól vagyok, s jól haladok utamon. E levelet egy kereskedő viszi magával, útján Arhangelszkből hazafelé; szerencsésebb, mint én, aki talán évekig nem látja viszont szülőházáját. Hangulatom ennek ellenére jó; embereim bátrak, szemmel láthatólag szilárdan céltudatosak; úgy látszik, még a jégtáblák sem keserítik őket, amelyek egyre-másra úsznak el mellettünk, imigyen jelezvén azon vidék veszedelmeit, amely felé tartunk. Már a földrajzi szélesség távoli köreiig hatoltunk fel; de itt most van a nyár dereka, s a déli szelek, amelyek sebesen röpitenek minket az olyannyira vágyott partok felé, ha nem is olyan melegek, mint odahaza, Angliában, némi éltető és nem várt meleget lehelnek.

Eddig semmi olyan baj nem ért bennünket, ami érdemes lenne rá, hogy levélben megemlítsem. Egy-két erős szélvihar, egy lék a hajón, csupa olyan kellemetlenség, amit a tapasztalt hajós aligha tart megörökíteni érdemesnek; boldog lennék, ha ennél rosszabb mindvégig nem érne.

Adieu, drága Margaretem. Nyugodj meg: a magam érdekében s a tiedben is kerülöm, hogy veszélybe rohanjak. Hűvös leszek, megfontolt és józan.

De az igyekezetemet siker *kell* hogy koronázza. És miért is ne? Eddig már eljutottam, biztonságos utat követve az úttalan óceánon; maguk a csillagok a szemtanúi, s tanúsíthatják diadalomat. Miért ne jutnék még messzebbre a megszelídítetlen, de engedelmeselem hátán? Mi állhatja útját az elszánt szívnek és az ember acélos akaratának?

Teli szívemből magától csordul ki mindez. De be kell fejeznem soraimat. Isten áldjon, szeretett húgom!

R. W.

NEGYEDIK LEVÉL

o

Mrs. Saville részére, Anglia

17XX AUGUSZTUS 5.

Olyan furcsa eset történt velünk, hogy muszáj megírnom, bár nagyon valószínű, hamarabb találkozunk személyesen, mint ez a levél kezredbe jut.

Hétfőn, július 31-én kis híján körülvette hajónkat a jég, úgy körülzárt minden oldalról, hogy alig maradt szabad víz, amin ússzon. Helyzetünk veszélyes volt, annál is inkább, mert sűrű

köd ült ránk. Egy helyben vesztegeltünk hát, azt remélvén, a légkör és az időjárás előbb-utóbb majdcsak megváltozik.

Két óra tájt eloszlott a köd, s láttuk, minden irányban hatalmas, egyenetlen, látszólag határtalan jégmező húzódik körülöttünk. Bajtársaim némelyike fölajdult, s az én elmém is megtelt aggályos gondolatokkal, mikor is hirtelen különös látvány ragadta meg s terelte el helyzetünkről a figyelmünket. Alacsony, szántalpakra szerelt kocsiderekat pillantottunk meg, amelyet kutyák vontattak; tőlünk északra haladt el, mintegy félmérföldnyire; a szánon ember formájú, de óriás termetű lény ült, és hajtotta az ebeket. Távcsövön figyeltük a gyorsan távolodó utazót, míg csak el nem vészett a jégmező távoli egyenetlenségei közt.

A jelenés mértéktelen csodálatot keltett mindannyiunkban. Hiszen tudtunkkal száz meg száz mérföldnyire voltunk minden szárazföldtől; de e jelenés mintha arra vallott volna, hogy a part valójában nincs is oly messze, mint hittük. De így, jégbe zártan nem követhettük az útvonalát, hiába lestük a lehető legnagyobb figyelemmel.

Az esemény után mintegy két órával hullámverést hallottunk; éjszakára összetöredezett a jég, és hajónk kiszabadult. Mindazonáltal helyben maradtunk reggelig, mert féltünk, hogy a sötétben összetalálkozunk a széttört jégmező valamelyik hatalmas darabjával. Kihasználtam az időt, s pihentem néhány órát.

Reggel azonban, amint kivilágosodott, fölmentem a fedélzetre, s ott találtam valamennyi matrózomat, mindet a hajó egyik oldalán, szemmel láthatólag beszéltek valakivel odalenn a vízen. Egy szánon volt ott, szakasztott olyan, mint amelyet láttunk; az éjszaka sodródott mellénk egy jókora jégtáblán. Elébe fogva egyetlen eleven kutya, de a szánon egy ember ült, s a matrózok épp

arra igyekeztek rávenni, hogy szálljon a hajónkra. Ez az ember azonban, a másik utazótól eltérően nem látszott valamely fölfedezetlen sziget vad lakójának – európai volt. Mikor megjelentem a fedélzeten, a fedélzetmester így szólt hozzá:

– Itt a kapitányunk, s ő úgysem engedi, hogy odavesszen a nyílt tengeren.

Mikor megpillantott, az idegen angolul szólított meg, jóllehet idegen kiejtéssel:

– Mielőtt a hajójára szállnék – mondta –, legyen szíves, tájékoztasson, merre tart.

Képzelheted, mekkora volt a meglepetésem, hogy egy ember a pusztulás küszöbén, akiről joggal hihettem, hajómat a menekülés olyan eszközének tekinti, amelyet a világ minden kincséért el nem cserélne, épp ezt a kérdést teszi föl nekem. De válaszoltam neki; megmondtam, hogy fölfedezőúton vagyunk az Északi-sarkra.

Úgy látszik, meg volt elégedve a hallottakkal, mert beleegyezett, hogy fölvegyük a fedélzetre. Uramisten! Margaret, ha látad volna az embert, aki végül hajlandó volt elfogadni a biztonságot, meglepetésed nem ismert volna határokat. Végtagjai már kis híján lefagytak, s szinte csontvázzá aszott a fáradságtól és a szenvedéstől. Még nem láttam embert ily nyomorúságos állapotban. Megpróbáltuk bevinni a kabinba; de amint elhagyta a friss levegőt, elalélt. Visszavittük tehát a fedélzetre, brandyvel dörzsöltük, hogy életre keltsük, sőt a szájába is diktáltunk egy kortyot. Amint az élet jeleit mutatta, takaróba burkoltuk, s lefektettük a konyhatűzhely kéménye mellé. Lassan-lassan erőre kapott, evett egy kis levest, s ez csodamód visszaadta az erejét.

Két nap telt el így, mire meg tudott szólalni; néha már attól féltem, hogy a szenvedés az értelmétől fosztotta meg. Mikor né-

mileg rendbe jött, beköltöttem a saját kabinomba, s amennyire a dolgom engedte, gondját viseltem. Soha érdekesebb teremtménnyel még nem találkoztam: tekintete többnyire vad, sőt tébolyult; de vannak pillanatok – ha bárki nyájas iránta, vagy bármi apró szolgálatot tesz neki –, amikor az arcán mintegy fölragyog a jóindulat és a kedvesség, annyira, hogy ilyet még nem is láttam. De általában mélabús és reményvesztett; néha a fogát csikorgatja, mintha nehezen túrné a ránehezülő bánat súlyát.

Mikor vendégem kissé fölépült, csak üggyel-bajjal tudtam távol tartani tőle az embereket, mert ezernyi kérdést szerettek volna fölteni neki; de nem akartam, hogy ebben a testi és lelki állapotban, mikor gyógyulása szemmel láthatólag a teljes nyugalomtól függött, haszontalan kíváncsisággal gyötörjék. Egyszer azonban az elsőtiszt mégis föltette neki a kérdést: Mi okból halt fel eddig a jégen e különös járművel?

Arca mélységesen elszomorodott.

– Hogy megkeressek valakit, aki megszökött előlem.

– És akit követett, az ugyanígy utazott?

– Ugyanígy.

– Akkor, azt hiszem, láttuk őt; egy nappal az előtt, hogy önt fölvevük, egy kutyaszánt láttunk a jégen, s rajta egy embert.

Ez följajzotta az idegen érdeklődését; számtalan kérdést tett föl, ahogy ő mondta, a démon útvonalára nézve, akit követett. Röviddel ezután, amint kettesben maradtunk, azt mondta:

– Kétségkívül fölkeltettem az ön s ugyanígy e derék emberek kíváncsiságát; de ön nagyon is tapintatos, hogy faggatóznék.

– Természetesen; arcátlanság és embertelenség lenne, ha kíváncsiskodással lennék a terhére.

– Pedig különös és veszedelmes helyzetből mentett ki; s jóindulatával visszaadta az életemet.

Röviddel ezután megkérdezte, mi a véleményem: a jégpáncél széttöredezése a másik szánt elpusztította-e? Azt feleltem, erre nézve semmi biztosat nem mondhatok; hiszen a jég csak éjfél előtt kezdett töredezni, s lehet, hogy az utazó addig biztonságos helyre ért; de ezt sem állíthatom határozottan.

Ettől kezdve mintha új lelkesedés öntött volna életet az idegen erőtlenségébe. Mindenáron föl akart menni a fedélzetre, hogy a szánt lesse, amely annak idején fölbukkant előttünk; de sikerült rávennem, maradjon lent a kabinban, mert gyöngé hozzá, hogy elviselje a kegyetlen időt. Megígértem neki, valaki majd örökös helyette, és nyomban értesíti, ha bármi új kerül a szemünk elé.

Ennyi az, ami naplóból a mai napig a különös idegenre vonatkozik. Az idegen egészsége egyre javul, de ő maga nagyon hallgatag, s láthatólag kényelmetlenül érzi magát, ha rajtam kívül más lép a kabinba. De a modora oly szelíd és szerény, hogy a matrózok mind érdeklődnek iránta, jóllehet szót alig váltanak vele. Én magam már-már úgy megszerettem, mintha testvérem lenne; szakadatlan és mély bánata együttérzéssel és részvétellel tölt el. Jobb napjaiban bizonyára nemes lélek lehetett, ha még most, emberroncs létére is ilyen vonzó és szeretetre méltó.

Azt írtam az egyik levelemben, drága Margaret, hogy a ropant óceánon nem fogok barátra lelteni; s lám, mégis találtam egy embert, akit, mielőtt lelkét megtörte volna a nyomorúság, szívből elfogadtam volna testvéremnek.

Időről időre, ha történik vele valami följegyzésre méltó, elküldöm neked az idegennel kapcsolatos naplójegyzeteimet.

— 0 —

Napról napra jobban megszeretem a vendégemet. Csodálatot is kelt bennem, meg szánalmat is, döbbenetes mértékben. Mert miként is tekinthetnék egy ilyen nemes lélekre, akit tönkretett a nyomorúság, anélkül hogy belém ne hasítana a fájdalom? Oly szelíd, s mégis oly bölcs, elméje kiművelt, s ha megszólal, bár szavait finoman megválogatja, azok gyorsan és páratlan ékes-szólással patakszanak.

Most, amikor már majdnem teljesen fölgyógyult betegségéből, szakadatlanul fönn van a fedélzeten, láthatólag a szánt lesi, mely megelőzte az övét. S bár most is boldogtalan, nem tölti be annyira önnön keserve, hogy ne érdeklődne mélyen a mások tervei iránt. Sokat beszélgettünk az enyémekekről, amelyeket takargatás nélkül elmondtam neki. Figyelemmel kísérte valamennyi érvemet, amellyel végső sikerem reményét indokoltam, úgyszintén a siker érdekében tett intézkedéseim legapróbb részleteit is. Együttérzése játszva rávette, hogy a szívem szerint adjak hangot izzó lelkesedésemnek, s kimondjam azzal a tüzzel, ami bennem ég: boldogan odavetném áldozatul a vagyonomat, megélhetésemet, minden reményemet, csak hogy vállalkozásom sikerüljön. Egyetlen ember élete vagy halála jelentéktelen ár, ha szert tehet érte a tudásra, amit én keresek: az uralomra fajtánk ősellenségei fölött, amit én meg akarok szerezni, és tovább akarok adni. Miközben mindezt elmondtam, hallgatóm arcára komorság terült. Kezdetben azt hittem, felindulását igyekszik palástolni, szemét eltakarta, s hangom megremegett és cserben hagyott, mikor észrevettem, hogy ujjai közt kicsordul a könnye – s ziháló kebléből kitör a zokogás. Elhallgattam; végül megszólalt, megtört hangon: